

Melega Miklós

Magyar és szlovén dokumentumok a Muravidék történetéhez¹

Egy kétnyelvű történelmi szöveggyűjtemény elkészítésének története²

A „Források a Muravidék történetéhez” című kötet nem egy szokványos szöveggyűjtemény. A témaválasztás földrajzi és időbeli kiterjedése, a kötet műfaja, kétnyelvűsége, és a felvonultatott népes szerzői gárda sem átlagos. A *témaválasztás* egy egészen speciális múltú térség történetére esett, amely eredetileg a történelmi Magyarországhoz tartozott, két külön megyéhez, és nem alkotott egy közigazgatási egységet, napjainkban pedig Szlovénia részeként egy önálló régiót képez, Prekmurje néven. A kiválasztott terület földrajzi kiterjedése nem túl nagy, ezzel szemben a kiadvány által *átfogott időintervallum* igen széles, több mint egy évezredet ölel fel, 871-től 1921-ig. A *szerzői gárda* szokatlanul magas létszáma alapvetően két okkal magyarázható. Egyrészt abból adódik, hogy a területre vonatkozó dokumentumok több hazai és külföldi közgyűjtemény őrzetében maradtak fenn, s azok feltárását minden partnerintézmény saját munkatársai bevonásával végezte el. Másik oldalról az egyes történelmi korszakok, illetve az iratanyagok bősége is megkövetelte, hogy sok szakember dolgozzon a források összegyűjtésén és a bevezető tanulmányok megírásán, mindenki a saját szakterületének, korszakának megfelelő feladatot végezve. A dokumentumok kiválogatásában és a bevezetők megírásában alapvetően három partnerintézmény – a Zala Megyei Levéltár, a Vas Megyei Levéltár és a Muraszombati Területi Múzeum – 13 dolgozója vett részt. A kötet szerkesztési, fordítási, lektorálási, tördelési, illusztrálási és mutatózási munkálatait is figyelembe véve összességében 7 intézmény (az előbbieken kívül a Savaria Múzeum, a Maribori Területi Levéltár, a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet és a Maribori Egyetem) 23 munkatársa

1 *Források a Muravidék történetéhez. Szöveggyűjtemény. 1. köt., 871–1849., 2. köt. 1850–1921. (Szerk. Mayer László, Molnár András) / Viri za zgodovino Prekmurja. Zbirka dokumentov. 1. zvezek, 871–1849., 2. zvezek, 1850–1921. (Ured. Mayer László, Molnár András) Szombathely–Zalaegerszeg, 2008. 408, 376 p.*

2 *Elhangzott a könyv szombathelyi bemutatóján, 2008. november 19-én a Vas Megyei Levéltárban.*

dolgozott együtt az ötlet megszületésétől a megvalósulásig vezető 6 éves időtartam alatt. Végeredményként egy *sajátos műfajú kiadvány* született. A kötetek terjedelmi és tartalmi szempontból többet nyújtanak annál, mintsem hogy pusztán egy szokványos, iskolai oktatásban segédanyagként használható olvasókönyvnek, szemelvény-gyűjteménynek tekintsük, ugyanakkor nem is alapvetően tudományos kutatóknak szánt, klasszikus levéltári forrásközlő munkáról van szó. A forrásgyűjtemény e két kategória között félúton helyezkedik el. A kötetek további különlegessége a *kétnyelvűségben* rejlik. A kiadvány ötletgazdája úgy ítélte meg, hogy nem lenne szerencsés két különböző nyelvű könyv kiadása, egymástól elválasztott terjesztése, mert ez a megoldás a szerzők szándékával ellentétesen azt eredményezte volna, hogy a kötetek külön életet kezdenek élni, és a szlovén anyanyelvű olvasókhöz nem jut el a magyar, a magyarokhoz pedig a szlovén nyelvű változat. A forrásokat ezért a két nyelvnek megfelelően két hasábra tördelve, párhuzamosan helyeztük el. Ez a megoldás biztosítja leginkább a szövegek azonnali összevethetőségét, a nyelvtanulásban való hasznosíthatóságát, egyúttal szimbolizálja, mintegy vizuálisan is megjeleníti a közösen átélte történelmi múlt elválaszthatatlanságát, és az eltérő nyelvet beszélő, de a térségben évszázadok óta együtt élő népek szoros összetartozását.

A forrásgyűjtemény létrehozásának előzményei a Vas Megyei Levéltár és Zala Megyei Levéltár, illetve a szlovén partnerintézmények munkatársai között évtizedek óta fennálló, szoros szakmai kapcsolatokban és termékeny együttműködésben gyökereznek. A külföldi partnerekkel közösen megrendezett tudományos konferenciák, kiállítások, és az 1991 óta működő nemzetközi levéltári kutatótábor sikere nyomán érlelődött meg az elhatározás, hogy a szlovén és magyar szakemberek – a kialakult kapcsolatokra alapozva – *közös munkával* tárják fel a *közös múltat*. Szlovéniában és Magyarországon már korábban is napvilágot látott néhány, a térség történelmével foglalkozó forrásközlés, tanulmány vagy önálló kötet, azonban *valamennyi korszakot átfogó mű* még nem született. Ennek nyomán hiánypótló szándékból vetődött fel, hogy a levéltárakban őrzött dokumentumok gazdag választékából a terület történetéhez kapcsolódó fontosabb, értékesebb, többségében még publikálatlan, sokszor a kutatók előtt is ismeretlen forrásokat egy szöveggyűjtemény tegye közzé.

A *forrásgyűjtemény ötlete* Molnár Andrásról, a Zala Megyei Levéltár igazgatójától származott, aki 2002-ben a kötet előzetes tématervét kidolgozta. A terv megszületését 2003-ban követték az első gyakorlati lépések. A zalai és vasi kollégák szakmai tanácskozást tartottak, *munkacsoportokat* hoztak létre, és rögzítették az egymásra épülő elemekből álló, több éves végrehajtási program ütemtervét. A szisztematikus adatgyűjtő munka még ebben az évben megkezdődött. Első lépéseként megtörtént a teljes körű, mintegy 150 települést érintő

település-névjegyzék összeállítása (a történeti névváltozatok figyelembe vételével), az érintett terület pontos földrajzi körülhatárolása érdekében. Ezután a *szakirodalom feltárása* és az eddig megjelent *forrásközlések* felkutatása következett. Év végéig a két megyei levéltár széleskörű *forrásfeltárást* hajtott végre gyűjteményében, aminek eredményeként elkészült a kiválasztott fondok, illetve források jegyzéke. A bőséges kínálatból a szerkesztők 2004-ben válogatták ki a közlésre szánt dokumentumokat, és ekkor rögzültek a könyv belső *szerkezeti, időrendi arányai* is. A *források kiválasztásakor* a szerkesztők igyekeztek területi (zalai és vasi források), tematikai (történelem, gazdaság, néprajz, statisztika) és lehetőség szerint időrendi alapon is betartani az arányosság elvét, bár az egyenlőtlen forrásadottságok miatt ez utóbbi szempontot lehetett a legkevésbé következetesen érvényesíteni. A forrásközlési, forrásleírási és szövegátírási szabályok megállapítása, egyeztetése után került sor a forrásszövegek nyelvtanilag egységes, az archaikus írásmódot elvető, modernizált változatának számítógépre vitelére, majd minden egyes forrás elé egy rövid, *bevezető tanulmány* megírására. Ezek a bevezetők egyrésztől lényeges háttér-információkat tartalmaznak a forrás keletkezésének körülményeiről, megkönnyítve annak értelmezését, és egyúttal Magyarország köztörténetének vázlatát is megadják. A szövegértés megkönnyítése érdekében a forrásokat *magyarázó lábjegyzetek* is kísérik, olyan fogalmak, kifejezések előfordulása esetén, amelyek napjainkban már nem ismertek, vagy nehezen értelmezhetők. Ezek a bevezetők és lábjegyzetek nem a gyakorlott kutatók és történészek, hanem az érdeklődő szélesebb nagyközönség számára íródtak. Különösen az elsődleges *célközönség, az iskolás korosztály* számára elengedhetetlenek e történeti áttekintések, a források hatékony tanórai feldolgozásához. A kiadványt ugyanis - amint azt a 2002-ben meghatározott munkacím: *„Muravidék történelmi olvasókönyve - Kétnyelvű helytörténeti szöveggyűjtemény”* is hűen tükrözi - az eredeti elképzelések szerint elsősorban egy általános- és középiskolai oktatásban segédanyagként használható olvasókönyvnek szántuk. Ahogy azonban gyűlt a közlésre érdemesnek tartott iratanyag, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a vállalkozás kinövi az olvasókönyv terjedelmi és műfaji kereteit. A kiadványnak többre kellett vállalkoznia annál, hogy egyszerűen csak néhány szemelvényt sorakoztasson fel illusztratív jelleggel. A forráskiadvány műfaja által biztosított keretek között – az alap kutatások számára szükséges dokumentumok közzétételével – a folyamatban levő tudományos kutatások számára is új impulzusokat kívánt adni. E törekvésnek megfelelően *módosult* menet közben az *eredeti koncepció és a munkacím*, a bővebb tartalmat jobban visszaadó *„Források a Muravidék történetéhez”* címre. Ezzel párhuzamosan a terjedelem is jelentősen megnövekedett, így az eredetileg egy kötetesre (30 ívre, 480 oldalra) tervezett olvasókönyv helyett *három önálló kötet kiadását határoztuk el*, amelynek most kézbe adott

első két kötete együttesen eléri a 49 ívet és a 784 oldalt. A *kézirat elkészítésében* zalai részről Bilkei Irén, Foki Ibolya, Kapiller Imre és Molnár András, Vas megyéből Benczik Gyula, Mayer László, Melega Miklós, Mukicsné Kozár Mária és Söptei Imre, Szlovéniából Andrej Hozjan, Franz Kuzmič, Jasmina Litrop és Gordana Šoavegeš Lipovšek vett részt. A szerkesztés Mayer László és Molnár András közös munkája. A sok szerző tollából született kézirat egységesítése, összegyűrése, és a lehetőség szerint egységes szemléletű és színvonalú feldolgozás és megközelítés biztosítása nagy nehézségekkel járó feladat volt.

A könyv magyar nyelvű kéziratának első változatát 2005-ben megkapták a *szlovén felek, szakmai véleményezés*, illetve kiegészítés céljából. A magyar és szlovén szakemberek között zajló megbeszélések során természetesen kényes, esetenként a *nemzeti érzékenységet sértő témákat* is érinteni kellett. Ennek folyamán a partnerek nem az egyszerűbb utat, a problémák megkerülését választották, hanem a konstruktív együttműködést. A vitás kérdések tisztázása, a másik fél véleményének megismerése érdekében több egyeztető fordulót kellett tartani, mert bizonyos eseményeket, folyamatokat, fogalmakat a két ország történészei eltérő módon ítélnék meg. Ebben a munkában a levéltárosoknak nagy segítségére volt Metka Fujs, a Muraszombati Területi Múzeum igazgatója, valamint Göncz László történész és Mukicsné Kozár Mária néprajzkutató. Megnyugtató volt tapasztalni, hogy a nézetkülönbségeket sikerült *történettudományi szakmai diskurzusként kezelni*, és a vita nem terelődött nemzeti, illetve politikai síkra. Az első visszajelzések alapján úgy tűnik, hogy a körültekintő szakmai egyeztetés meghozta gyümölcsét, s a nagyjából magyar történészek tollából született kötetek szemlélete és tartalma elfogadható a szlovén olvasók számára is. Az első kötet bevezetője – a „vend”, „tót”, „bömhéc” népnevek és néhány földrajzi név eredetének, használatának, jelentéstartalmi változásának tisztázása révén – máris kivívta több szlovén és magyar szakember elismerését.

A szakmai egyeztetések és a szlovén partnerek által pótlólagosan javasolt források szövegének átadása után következett a *fordítás időigényes feladata*, ami az egyik legnehezebb és leghosszadalmasabb munkafázisnak bizonyult. Nagy szakmai kihívás volt az archaikus magyar szövegeket mai szlovén nyelvre átültetni. A feladat nehézségét tovább növelte, hogy korabeli vend nyelvjárásban íródott szövegeket is át kellett írni a mai szlovén helyesírás szabályainak megfelelően. Ezenkívül *két lépcsős fordításokra* is szükség volt, latin szövegek magyarra, majd szlovénre ültetése alkalmával. A latin nyelvű források magyar átíratát Bilkei Irénnek köszönhetjük, a 227 dokumentumot felsorakoztató magyar szöveg szakszerű, szlovén nyelvű fordítását pedig Berden Magda ljubljana-i tolmács végezte el 2006 végére. A végső szövegváltozat kiformalása többszöri egyeztetést, anyanyelvi lektorálást, a terminológiai fogalmak pontosítását, a szöveg folyamatos csiszolgatását igényelte. A szükséges javításokat és a végleges gondozását, a szerkesztőkkel együttműködve a könyv lektora, Göncz

László, valamint Mukicsné Kozár Mária vállalta. A magyar és a szlovén nyelv, a történettudományi terminológia, valamint a régió sajátos történetének kiváló ismerőiként mindketten felbecsülhetetlen jelentőségű segítséget nyújtottak a kiadvány elkészítéséhez.

2007-ben zajlott az *illusztrációk* kiválasztása, a kötet használatát megkönnyítő kényelvű *földrajzinévmutató* összeállítása, valamint a kifejezetten ehhez a kötethez készített *tematikus térképek* rajzolása. Az illusztrációk egyrészt a partnerintézmények gyűjteményeiből, másrészt Vida István lendvai magángyűjtőtől és Zóka Gyula zalaegerszegi fotográfustól származnak, míg a térképek Nagy Béla kartográfus munkái. Tárgy- és szemlélynévmutató elhelyezésére terjedelmi okok miatt nem nyílt lehetőség, ennek elmaradásáért azonban bőségesen kárpótolhat mindenkit a *kötet CD-n megjelent változata*, amely lehetővé teszi a teljes szövegre való keresést. A kötet *arculata és borítója* Németh József (Vas Megyei Levéltár) keze nyomát viseli.

A szakmai munkával párhuzamosan az anyagi fedezet előteremtése is komoly szervezőkészséget igényelt. A szükséges pénzügyi forrásokat *többlepcső finanszírozási rendszer*, folyamatos és sikeres pályázati tevékenység biztosította. Kezdetben a *Nemzeti Kulturális Alapprogram*, illetve *Alap* volt a projekt fő támogatója, majd *Zala Megye Közgyűlése* és *Vas Megye Közgyűlése* is felkarolta, és példa értékű következetességgel, hatékony-sággal támogatta az ügyet, nélkülözhetetlen segítséget nyújtva a fordítási és megjelentetési költségek finanszí-

rozásához. Külön köszönet illeti *Kovács Ferencet*, *Vas Megye Közgyűlésének elnökét* a CD-változat kiadásának biztosításáért.

A kötetben közzétett források korábban feltáratlan és publikálatlan adatokkal és részletekkel gazdagítják a térség történetéről szűkösen rendelkezésre álló ismeretanyagot, a *régió történetét kutatók számára* fontos forrásbázist szolgáltatva, további kutatásokat inspirálva. A kiadók díjmentesen eljuttatják a köteteket, illetve CD-ket az összes muravidéki iskolába, sőt a tágabb környék minden fontos közgyűjteményébe, tudományos kutatóbázisára, így a közölt dokumentumok közismertté válhatnak, bekerülhetnek a tudományos vérkeringésbe. A szerzők reményei szerint a *térségbeli iskolákban* a pedagógusok eredményesen tudják majd alkalmazni a kiadványt történelemórákon, a helytörténeti oktatás keretében. Talán nem alaptalan várakozás, hogy az alap- és középfokú oktatás mellett a *felsőfokú képzésben* részt vevő történész, néprajz szakos hallgatók és leendő tanárok is haszonnal forgathatják majd a kötetet. A történelmi események, vitás kérdések objektív megközelítésére tett kísérlet révén a kiadvány eredményesen szolgálhatja a nemzetek közötti *történelmi megbékélés ügyét* is.

A két kötet közreadásával a munka 2/3 része valósult meg, az 1921-től napjainkig terjedő időszak eseményeit források segítségével megidéző 3. kötet elkészítésére a szlovén partnerintézmények vállalkoztak.

Elisabeth Ledersberger-Lehoczky grafikája